

Fontys heeft als grootste brede kennisinstelling van Zuid-Nederland een belangrijke taak om grote maatschappelijke opgaven, specifiek in de regio's waarin zij vertegenwoordigd is, mede vorm te geven. Om die reden zijn wij, samen met andere hogescholen, ondertekenaar van het SDG (Sustainable Development Goals) Charter. Op deze manier draagt Fontys een steen bij aan het bereiken van de VN-doelen én aan haar eigen doel: talenten van studenten helpen ontplooiën en hen op die manier ondersteunen bij hun zoektocht naar een betekenisvolle plek in de – mondiale – samenleving. Een samenleving met oog voor een duurzame toekomst.

Om bij te dragen aan de nationale kennisontwikkeling op het gebied van energietransitie en circulaire economie en aan de praktische toepassing hiervan in Brabant richten wij het Fontys Centre of Expertise Circulaire Transitie op, kortweg Fontys Expertisecentrum voor Circulaire Transitie (FECT).

Het FECT stimuleert duurzame maatschappelijke en economische ontwikkeling. Samen met onze partners uit het werkveld verrichten wij praktijkgericht onderzoek gericht op de transitie naar een circulaire economie en de energietransitie en toepassing hiervan bij bedrijven, organisaties en overheden. De focus ligt daarbij de sociaal innovatieve kant van deze transitie gericht op het realiseren van een duurzame, inclusieve en veerkrachtige samenleving en economie. De verbinding van het technische, economische en sociaal-maatschappelijke domein staat hierbij centraal, omdat complexe multidimensionale vraagstukken als energietransitie en circulaire transitie om een holistische aanpak vragen. Resultaten van het onderzoek dat het FECT uitvoert, zetten we in voor de professionalisering van onze studenten. Als kennisinstelling leveren we met onze lerende professionals een belangrijke bijdrage aan benodigde innovatie van de beroepspraktijk.

Graag willen wij vanuit onze reeds opgebouwde expertise reageren op onderstaande vragen die onderdeel uitmaken van de publieksconsultatie van het Klimaatakkoord. Daar waar mogelijk willen wij met praktijkgericht onderzoek en onderwijs een bijdrage leveren aan een succesvolle uitvoering van het Klimaatakkoord in de komende decennia. Dit sluit aan bij het Fontys-programma TEC for Society, gericht op de competenties Technology - Entrepreneurship – Creativity (TEC).

Naam	H. Nederlof
Functie	Lid College van Bestuur
Handtekening	
Datum	30 september 2019

Vraag 1 van 9

- Algemeen -

Het centrale doel in het klimaatbeleid, het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen, raakt aan het leven van alledag. Zo gaan we onze huizen anders verwarmen en gebruiken we andere vormen van energie. De transitie is daarom in de eerste plaats een maatschappelijke transitie. Burgers en bedrijven staan voor een reeks beslissingen die van invloed zijn op hoe we wonen, ons verplaatsen, wat we eten, de producten die we kopen, hoe we ons geld verdienen. Iedereen kan dus bijdragen aan de transitie. De overheid wil burgers en bedrijven hierbij zoveel mogelijk ondersteunen.

Vraag 1a: Wat zijn volgens u de belangrijkste aandachtspunten bij de uitvoering van het klimaatbeleid?

In het klimaatplan ligt de nadruk op technische en infrastructurele maatregelen (het bouwen van zonne- en windparken, aardgasloze huizen, elektrisch rijden, waterstoffabrieken, ...). De ontwikkeling van nieuwe businessmodellen en de realisatie van draagvlak en gedragsverandering blijven onderbelicht.

De maatregelen in het klimaatplan faciliteren duurzame keuzes maar dat is niet genoeg om gedragsverandering te realiseren. Naast faciliteiten (Gelegenheid) zijn ook Capaciteit (kennis, vaardigheden) en Motivatie (willen) voorwaarden voor duurzaam gedrag (Triade-model, Poiesz 1999). Ten aanzien van 'Capaciteit' is er nog veel onwetendheid over de effecten van bepaalde keuzes. (Welke consument kent bijvoorbeeld de milieubelasting van een bos –in Afrika gekweekte- rozen?) Educatie is dus nodig.

Een andere uitdaging is het stimuleren van de Motivatie van burgers en organisaties om duurzame keuzes te maken. Daarbij is het belangrijk om te beseffen dat duurzaam gedrag anders is dan 'gewoon' consumentengedrag en vraagt om een andere benadering dan 'gewone' marketing. Een consument kiest op basis van een –vaak onbewuste- kostenbatenafweging het alternatief met de meeste meerwaarde.

functionaliteit + gemak + beleving [+ maatschappelijk-/milieueffect]

Meerwaarde = -----

geld + tijd + moeite [+ milieubelasting]

Duurzame keuzes kenmerken zich doordat de nadelen (tijd, geld en moeite) over het algemeen **zeker**, op **korte termijn** merkbaar en **persoonlijk** zijn, terwijl milieuvoordelen vaak **onzeker**, pas op **lange termijn** merkbaar en **gemeenschappelijk** zijn. Een individu is voor het effect van zijn duurzame keuze afhankelijk van de mate waarin anderen 'meedoen'. (Een soort collectief Prisoners Dilemma.) De grootschaligheid van het probleem (wereldwijd) versterkt de neiging om 'niets te doen, als niet zeker is dat anderen ook iets doen'. Onzekerheid, wantrouwen en een gevoel van onrechtvaardigheid moeten worden weggenomen.

Psychologisch inzicht kan helpen om consumenten te motiveren tóch duurzame keuzes te maken. (Denk aan modellen van Tversky & Kahneman (Thinking fast, Thinking slow), Dan Ariely (irrationele

keuzes), Thaler & Sunstein (Nudging), Cialdini (overtuigen) en Schwartz (keuzestress)). Ook waar acceptatie van voorgestelde technologische maatregelen niet vanzelfsprekend is (denk aan kernenergie) kan psychologisch inzicht (bijvoorbeeld modellen over acceptatie van technologie) helpen om te begrijpen waar de weerstand vandaan komt en hoe die kan worden verminderd. Belangrijk is om gedragsveranderingstechnieken op maat in te zetten en zoveel mogelijk rekening te houden met de belevingswereld (waarden) van betrokkenen. Dat vraagt om een analyse van de bestaande situatie (persoon, context en gedrag). Uiteindelijk zal een mix van instrumenten (technologisch, infrastructureel, communicatief, wet- en regelgeving, financieel) het meest effectief zijn.

Vraag 1b: Hoe kijkt u aan tegen de rollen van verschillende partijen in de transitie (burgers, bedrijven, overheid, kennisinstellingen, NGO's, etc.)?

De transitie vraagt om gedragsverandering. Voor elk van de drie voorwaarden voor gedrag (Motivatie, Capaciteit en Gelegenheid) is inzet van verschillende partijen nodig.

- Gelegenheid (faciliteren van duurzame keuzes): overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen (onderzoek)
- Capaciteit (kennis verspreiden; voorlichting): overheid, onderwijsinstellingen, NGO's
- Motivatie (overtuigen, bildung): vooral onderwijsinstellingen en NGO's maar ook bedrijven en overheid.

Vraag 2 van 9

- Strategie voor de lange termijn

Het Klimaatplan en het INEK beschrijven het beleid voor de periode 2021-2030. Dat is er vooral op gericht om in 2030 -49% reductie t.o.v. 1990 te realiseren. Diverse maatregelen zullen ook bijdragen aan verdergaande reducties in de periode na 2030. Daarnaast zal aanvullend beleid voor de lange termijn nodig zijn. Dat beleid zal bovendien rekening moeten houden met toekomstige ontwikkelingen die ons voor nieuwe uitdagingen kunnen stellen. Daarom is een lange-termijnnoriëntatie in het beleid van belang. Het betreft ontwikkelingen en maatregelen op terreinen als technologie, sociale aspecten, financieel-economisch en de relatie met ander beleid. Enkele voorbeelden zijn de rol van hernieuwbaar gas, de ontwikkeling van gedrag, de prikkels die passend zijn om het bedrijfsleven klimaatvriendelijker te maken en hoe rekening kan worden gehouden met biodiversiteit.

Vraag 2: Welke onderwerpen (en uitdagingen) verdienen volgens u bijzondere aandacht van het klimaatbeleid met het oog op de periode 2030-2050 en waarom?

Op termijn moet circulair denken de 'standaardoptie' worden. Iedere burger, consument, ondernemer moet als vanzelfsprekend zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Met andere woorden: in de kostenbatenafweging (zie vraag 1) van organisaties en consumenten moeten maatschappelijke- en milieuconsequenties zwaarder gaan wegen. Alleen dan ontstaat draagvlak voor circulair beleid en is de 'tragedy of the commons' (Hardin, 1968) die gaande is ten aanzien van de natuurlijke bronnen van de aarde, te keren.

Dat vraagt ook om acceptatie van alternatieve businessmodellen waarbij winst niet alleen in euro's wordt uitgedrukt en waarbij omzet wordt gemaakt zonder extra productie. Psychologisch inzicht kan helpen om daar draagvlak voor te creëren. Impactonderzoek (bijvoorbeeld aan de hand van de sense-making methode) kan helpen de niet-financiële opbrengsten van ondernemingen inzichtelijk te maken.

Vraag 3 van 9

- Samenwerking met andere landen -

Alle Europese lidstaten stellen, net als Nederland, een plan op (INEK) waarmee ze inzicht bieden in hun energie- en klimaatbeleid voor de periode 2021 tot en met 2030. Deze plannen vormen een instrument om het energie- en klimaatbeleid van de lidstaten onderling beter af te stemmen. Op een aantal onderwerpen werkt Nederland nauw samen met de buurlanden of met andere Europese lidstaten. Een aantal voorbeelden van samenwerking zijn:

- Het Nederlandse elektriciteitsnet is verbonden met de netwerken van andere West-Europese landen. Dit maakt internationaal transport van elektriciteit makkelijker, efficiënter en goedkoper. Voor gebruikers resulteert dit in lagere kosten en een hogere leveringszekerheid: de zekerheid dat er altijd elektriciteit uit het stopcontact komt.
- Met landen aan de Noordzee aan de ontwikkeling van windenergie op zee in internationale wateren.
- Nederland werkt in EU programma's met andere regio's, steden en lidstaten aan nieuwe innovatieve projecten, bijvoorbeeld op het gebied van duurzaam vervoer en slimme elektriciteitsnetten die vraag en aanbod van elektriciteit slim aan elkaar kunnen koppelen

Vraag 3a: Waar zou volgens u de samenwerking met andere lidstaten op gericht moeten zijn? Wat vraagt om samenwerking op Europees niveau en wat zou een plek moeten krijgen in samenwerking met (een kopgroep van) gelijkgestemde lidstaten?

Ten aanzien van samenwerking met andere landen (niet alleen op Europees niveau) zijn – naast technologie en infrastructuur- twee aspecten van belang:

- Het klimaatplan is gericht op het terugdringen van in Nederland geproduceerde CO₂ ('schoorsteenbenadering'). Om geloofwaardig te zijn zou ook de CO₂ die door Nederlandse burgers, bedrijven of beleid in het buitenland wordt geproduceerd kritisch onder de loep genomen moeten worden. Denk hierbij aan de milieubelasting van door ons geïmporteerde consumptiegoederen (bv de actieve steun van de Nederlandse overheid aan import van soja uit de Amazone) en de globale impact van onze rol als internationale handelsnatie.
- Een veelgehoord excuus om geen duurzame keuzes te hoeven maken is dat dat zinloos is omdat in het buitenland de CO₂ productie onverminderd doorgaat. Media-aandacht voor positieve buitenlandse resultaten is daarom van belang. (Dit bericht verdiende bijvoorbeeld méér aandacht dan het kreeg: <https://www.duurzaambedrijfsleven.nl/agri-food/32109/record-ethiopie-bomen>)
- De samenwerking op het gebied van energietransitie zou in Europees verband sterker mogen zijn. Nu voeren lidstaten hun eigen energiebeleid. Dat leidt tot suboptimale en ogenschijnlijk

tegenstrijdige oplossingen. Daar waar Nederland 'van het gas afgaat' kiezen onze oosterburen juist voor de uitrol van het gasnet. Voor burgers is dat moeilijk te begrijpen. Meer Europese afstemming of zelfs Europees energietransitiebeleid gericht op een samenhangende duurzame Europese energievoorziening (European Supergrid) is wenselijk om een robuuste, breed gedragen en efficiënte energievoorziening voor de toekomst te creëren.

Vraag 3b: Wat kunt u zelf bijdragen, en welke ondersteuningsbehoefte heeft u?

Het Fontys Expertisecentrum Circulaire Transitie kan ondersteuning bieden bij vraagstukken op het gebied van energietransitie en circulaire economie en hiertoe ook internationaal kennis uitwisselen met onze partners in andere landen. Dit doen wij altijd vanuit een triple (of quadruple) -helix samenwerking. Samenwerking met en een scherpe vraagstelling/opdrachten vanuit de (rijks)overheid helpen ons om onze maatschappelijke rol hierin optimaal te vervullen.

Vraag 4 van 9

- De verduurzaming van de gebouwde omgeving -

Woningen en andere gebouwen, zoals kantoren en scholen, gaan de komende 30 jaar verduurzamen. Dat betekent onder andere dat we niet meer op gas koken maar via inductie, en dat we onze huizen in de toekomst verwarmen via elektriciteit of duurzaam gas. Dat gaat geleidelijk en start in de wijken waar het aardgasnet vervangen moet worden, of waar aardgas nu al kosteneffectief vervangen kan worden door duurzame warmte, elektriciteit of duurzaam gas. Gemeenten voeren hierover de regie.

Tegelijk stimuleren we individuele woningeigenaren, verhuurders van woningen en eigenaren van andere gebouwen, zoals kantoren, nu al te starten met energiebesparende maatregelen, door op natuurlijke momenten van verbouwing of vervanging van de cv-ketel te kiezen voor isolatie en duurzamere verwarmingsopties. Tot 2030 zijn er subsidiemiddelen beschikbaar voor isolatie en warmte-installaties. De energiebelasting wordt aangepast zodat een sterkere prikkel ontstaat om te verduurzamen doordat investeringen in verduurzaming zich sneller terugverdienen. Voor individuele woningeigenaren zal het kabinet een breed palet aan aantrekkelijke financieringsmogelijkheden beschikbaar maken, waaronder gebouwgebonden financiering en een warmtefonds met aantrekkelijke voorfinanciering voor iedereen (ook voor degenen die nu geen financieringsmogelijkheden hebben).

Corporaties gaan afspraken maken over tussendoelen in 2030. Er worden een standaard en streefwaarden ontwikkeld om woningeigenaren en verhuurders handelingsperspectief te bieden.

Om ervoor te zorgen dat de energiekosten van meer huishoudens lager worden of niet onevenredig hard stijgen, moeten we ervoor zorgen dat het verduurzamen van woningen goedkoper wordt. Door de bij de Bouwagenda aangesloten partijen wordt de komende jaren gewerkt aan een kostenreductie van de verduurzaming van 20 tot 40%. Ter ondersteuning hiervan is inmiddels een ambitieus innovatie- en opschalingsprogramma gestart en het Bouw Techniek en Innovatie Centrum opgericht. Voor de gebouwen als kantoren, scholen en zorginstellingen komt er een streefdoel voor 2030 en een eindnorm in 2050. In routekaarten geven grote gebouweigenaren aan hoe ze toewerken naar het streefdoel en de eindnorm. De afspraken over de gebouwde omgeving vormen zo een samenhangend geheel.

Vraag 4: Welke aanvullende ideeën heeft u om de gebouwde omgeving te verduurzamen? En wat kunt u daar zelf aan bijdragen?

Om de kans op succesvolle implementatie van genoemde ideeën vergroten wijzen we op de volgende gedragsgerelateerde aandachtspunten:

- Maak –om twijfels over effectiviteit weg te nemen- inzichtelijk wat het milieueffect is van een specifieke duurzame keuze. Bij gedragsverandering speelt soms de “sigaret-overweging” een rol. Iedere roker weet dat roken slecht is, maar het is niet zo dat de volgende sigaret je de das om doet. Dus wordt die volgende sigaret nog maar even meegepikt; totdat iemand je vertelt dat ‘elke sigaret je 28 minuten van je leven kost’.
- Benadruk individuele voordelen van duurzame keuzes. (Uiteindelijk kostenbesparing)
- Bied opties om nadelen (investeringskosten) uit te stellen of te spreiden.
- Vraag gedragsverandering in kleine stapjes. Een vleeseter vragen om één dag per week geen vlees heeft ook meer effect dan het voorstel om veganist te worden.
- Doorbreek de negatieve spiraal (‘als anderen niets doen heeft het geen zin dat ik wat doe’) door te laten zien wie allemaal duurzame keuzes maken. Zet influencers in en doorbreek anonimiteit door aanpak in overzichtelijke groepen (wijken, bedrijven).
- Ten behoeve van draagvlak en intrinsieke motivatie heeft vrije keuze de voorkeur boven wetgeving en boetes; anderzijds is wetgeving (en handhaving daarvan) nodig om het gevoel van onrechtvaardigheid (over anderen, die niets doen) te verminderen. Keuze uit een beperkt aantal maatregelen lijkt de beste tussenoplossing.

Vraag 5 van 9

- De klimaatopgave in de landbouw -

In 2050 is de wereldbevolking gegroeid tot zo’n 9,5 miljard mensen. Om de aarde niet uit te putten, moeten we anders gaan consumeren en produceren. Een omschakeling is nodig waarin niet druk op de kostprijs van producten leidend is maar het streven naar voortdurende verlaging van het verbruik van grondstoffen en vermindering van de druk op onze leefomgeving. Dat betekent ook een andere inrichting van onze landbouw en landgebruik, zodat grondstoffen en hulpbronnen op een duurzame manier worden gewonnen en optimaal worden benut. Om tot zo’n circulair en klimaatneutraal landbouwsysteem te komen, hebben we een samenhangende aanpak nodig. De kabinetsvisie ‘Waardevol en verbonden’ en het realisatieplan van die visie bieden hiervoor een kader. Denk hierbij aan bijvoorbeeld een betere verbinding tussen landbouw en natuur, een lager gebruik van niet-hernieuwbare grondstoffen en een beter verdienvermogen voor duurzaam werkende ondernemers. In het Klimaatakkoord zijn concrete maatregelen afgesproken die verbonden zijn met de kabinetsvisie. Boeren, tuinders, bedrijven en andere partijen in en rond landbouw en landgebruik staan nu voor de uitdaging om deze activiteiten in samenhang uit te voeren.

Vraag 5: Welke praktische ideeën heeft u om zoveel mogelijk samenhang aan te brengen tussen de uitvoering van de afspraken uit het Klimaatakkoord en de visie Waardevol en Verbonden?

Ook hier is de rol van de eindgebruiker een van de cruciale factoren (zie ook vraag 8); die moet bereid zijn te betalen voor duurzaam geproduceerde voeding en niet-duurzame producten links laten liggen.

Duurzame keuzes zijn te stimuleren door individuele voordelen te benadrukken; bijvoorbeeld door een link te leggen tussen gezondheid en circulaire landbouw. Door tegelijkertijd het maatschappelijke belang te benadrukken gaan consumenten op den duur maatschappelijk verantwoorde keuzes steeds meer als vanzelfsprekend zien (attitude volgt op gedrag). En ook hier: vraag om gedragsverandering in kleine stapjes en laat zien wat (invloedrijke) anderen doen.

Eerlijke voorlichting over gezondheids- en milieueffecten van voedingsmiddelen is onontbeerlijk.

Een mindshift bij de eindgebruiker verhoogt tevens acceptatie van beleidsmaatregelen ten aanzien van het inkrimpen van de veestapel en minder export van bijvoorbeeld vlees.

Vraag 6 van 9

- Participatie bij duurzame elektriciteitsopwekking -

Het kabinet vindt het van belang dat burgers en bedrijven kunnen participeren in zonne- en windparken. Met 'participatie' worden meerdere dingen bedoeld. Het gaat over het goed betrekken van burgers en bedrijven bij het maken van plannen voor zonne- en windparken, en bij het bouwen van de parken. Dat betekent onder andere dat mensen goed geïnformeerd worden, dat zij ideeën en suggesties kunnen aandragen, kunnen meedenken, en kunnen laten weten wat ze van de plannen vinden. Participatie bij zonne- en windenergie gaat ook over financiële participatie; wanneer bijvoorbeeld burgers, bedrijven of coöperaties geld investeren in een project en/of opbrengsten van een project ontvangen, bijvoorbeeld door uitkering van winst of via een omgevingsfonds voor de gemeenschap.

Op dit moment verzamelen overheden, bedrijven en andere organisaties kennis over hoe burgers en bedrijven kunnen participeren in zonne- en windparken. Dit wordt onder andere opgeschreven in een zogenaamde 'handreiking' over participatie in energieprojecten.

Vraag 6: Op welke manier(en) zou u willen participeren in zonne- en windenergieprojecten en wat vindt u hierbij belangrijk? U kunt hierbij denken aan bovengenoemde voorbeelden, maar ook aan andere vormen van participatie.

De inbreng van het FECT heeft vooral betrekking op gedragsverandering en het creëren van draagvlak. Naast de bij vraag 4 en 5 genoemde aandachtspunten speelt in deze context (participatie in het opwekken van duurzame elektriciteit) mogelijk ook acceptatie van technologie een rol.

Psychologisch inzicht (modellen over acceptatie van technologie of voor diffusie van innovaties) kan helpen om te begrijpen waar twijfels over zonne- of windenergie vandaan komen en hoe ze kunnen worden verminderd. Transparante voorlichting is een voorwaarde.

Vraag 7 van 9

- Het stimuleren van elektrische voertuigen -

Om de klimaatimpact van de manier waarop we ons vervoeren te verlagen is een verschuiving nodig naar schone vormen van mobiliteit. Voor autoverkeer zijn elektrische voertuigen, aangedreven door

duurzaam opgewekte elektriciteit, hard nodig voor die verschuiving. Het kabinet wil daarom de aanschaf van elektrische voertuigen stimuleren, als ook het leasen van elektrische auto's. Dit geldt voor personen-, bestel- en vrachtauto's. Daarvoor stelt de overheid subsidies beschikbaar.

Vraag 7a: Waar dient het kabinet rekening mee te houden bij de vormgeving van deze subsidies?

- Bij het verschaffen van subsidies is het belangrijk om te voorkomen dat de subsidie de hoofdreden wordt om duurzame keuzes te maken. Om te voorkomen dat de belangstelling voor elektrische auto's terugloopt zodra de subsidie verdwijnt is het belangrijk om naast het financiële voordeel ook steeds de maatschappelijke effecten te benadrukken.
- Een ander aandachtspunt is de frustratie van consumenten die net voor de invoering of na de afschaffing van de subsidie een elektrisch voertuig hebben gekocht. Heldere informatie over de regeling helpt dat te voorkomen.
- Daarnaast is het belangrijk om de ogen ook open te houden voor ontwikkeling van andere technieken zoals auto's op waterstof. De vraag is namelijk of de productie van accu's en elektrische auto's en het elektriciteitsnet de gewenste groei wel kan bijbenen. Inzetten op een duurzame brandstofmix (diversificatie) verkleint de kwetsbaarheid.
- Het steeds zwaarder en groter worden van auto's gaat in tegen de klimaatdoelstellingen en leidt tot een grotere energievraag om dat gewicht te verplaatsen (zelfs als dat duurzame energie is). Aandacht voor het stimuleren van lichtere auto's (zoals in 2008/2009) en alternatieve vormen van vervoer (evenwichtige modal split) zijn gewenst.

Voor de stimulering van elektrische auto's onderzoekt het kabinet een subsidie bij de aankoop van een nieuwe of tweedehands elektrische personenauto, het verstrekken van laadtegoed en een subsidie voor een laadpaal en/of batterijgarantie.

Vraag 7b: Wat vindt u van deze instrumenten? Zijn er nog andere manieren om de aankoop van een elektrische auto aantrekkelijk te maken?

Er bestaan veel vooroordelen over (de nadelen van) elektrische auto's. Voorlichting (op basis van kennis over acceptatie van technologie) en het inzetten van influencers kunnen in deze context nuttig zijn.

Faciliteren van oplaadpunten is een voor de hand liggende basisvoorwaarde.

Zie ook bovenstaande opmerkingen over een 'duurzame brandstofmix'.

Vraag 7c: Wilt u nog andere overwegingen aan het kabinet meegeven voor de uitvoering van het klimaatbeleid voor mobiliteit?

- Ontwikkelen van openbaar vervoer (is nu te duur, in de spits te druk en in het buitengebied onvoldoende beschikbaar).
- Stimuleren van fietsgebruik voor woon-werkverkeer. (Aanschafregelingen en verbetering van fietsroutes.) Fietsen biedt veel individuele voordelen (gezondheid en kosten besparing) die als stimulans kunnen worden benoemd.
- Stimuleer en faciliteren van deelmobiliteit met aantrekkelijke voordelen en campagnes.

Vraag 8 van 9

- De bijdrage van circulaire economie aan de klimaatopgave -

Voor het klimaatvraagstuk maakt het niet uit of de emissies en emissiereducties binnen of buiten Nederland plaatsvinden. Internationaal is afgesproken dat de uitstoot van broeikasgassen wordt gemonitord op de plaats waar de emissies plaatsvinden. Dit wordt ook wel de "schoorsteenbenadering" genoemd. Er kunnen zich situaties voordoen waar het reduceren van emissies aan de schoorsteen resulteert in hogere (of lagere) emissies elders in de (internationale) productieketen. De schoorsteenbenadering houdt dus geen rekening met emissies die bepaalde activiteiten elders veroorzaken of voorkomen.

Hoewel de schoorsteenbenadering emissies elders in de keten buiten beschouwing laat, is deze aanpak nodig om nationale emissies onderling te kunnen vergelijken, en af te zetten tegen het doelbereik. Voor de nationale doelstelling van 49% CO₂-reductie wordt daarom alleen naar nationale CO₂-reductie gekeken. Omdat circulaire maatregelen gericht zijn op het sluiten van grondstofketens, vinden de CO₂ effecten van deze maatregelen vaak plaats op verschillende plekken in een (internationale) productieketen. Om de kosten van de transitie voor de Nederlandse burger laag te houden, is het kabinet op zoek naar circulaire maatregelen die potentieel hebben om (vooral) in Nederland veel CO₂ te reduceren.

Vraag 8: Welke circulaire diensten of concepten kunnen volgens u positief bijdragen aan het kostenefficiënt reduceren van CO₂ op het Nederlandse grondgebied?

(Ten aanzien van de schoorsteenbenadering: zie ook het antwoord bij vraag 3.)

Andere concepten die kunnen bijdragen aan de reductie van CO₂:

- *Reductie van energiegebruik per burger.*

Los van de technische maatregelen uit het klimaatplan is op korte termijn het grootste klimaateffect te bereiken met maatregelen als huisisolatie, lagere maximumsnelheden, lagere particuliere consumptie en vermogensbeperking van allerlei energieverbruikers (op lampen en stofzuigers bestaat dat al, en het kan ook op andere apparatuur en niet te vergeten auto's). Dat kan met bestaande technologie, het bespaart geld en het past in een integrale benadering waarin ook economische modellen en gedrag veranderen.

- *Kennis van burgers vergroten.*

We willen een cultuurtransitie bewerkstelligen waarin duurzame energie als een kostbaar en schaars goed wordt gezien dat je net als voedsel en drinkwater niet wilt verspillen. Dat vergt transparante en feitelijke voorlichting over energieverbruik en energieverbruikers, waarbij iedereen leert zijn eigen energieverbruik te 'zien' en te verminderen. Zichtbaarheid van het effect van je eigen gedrag voorkomt dat je naar anderen blijft wijzen om in actie te komen. Ook ten behoeve van duurzaam koopgedrag is kennis cruciaal voor bewustwording.

Met elk artikel dat een burger koopt veroorzaakt hij CO₂-emissie. Het kopen van een nieuwe fiets (staal) veroorzaakt CO₂-emissie in IJmuiden. Die verantwoordelijkheid ligt niet alleen bij Tata Steel, maar ook bij de koper. Als we denken vanuit het perspectief van de eindgebruiker wordt duidelijk dat we niet kunnen vasthouden aan het mantra van consumptiegroei maar naar alternatieve businessmodellen moeten (én dat de schoorsteenbenadering hierin een vertekend beeld geeft!)

Vraag 9 van 9

- De ruimtelijke inpassing van de energietransitie -

De transitie brengt veranderingen mee in de fysieke leefomgeving. Een duurzaam energiesysteem vergt meer ruimte dan een fossiel systeem. Deze ruimte is in Nederland – waar elke vierkante meter al een (of meerdere) bestemming(en) heeft – niet vanzelfsprekend. Een goede ruimtelijke aanpak van de transitie, inclusief het maken van (soms ingrijpende) ruimtelijke keuzen, is daarmee een noodzakelijke voorwaarde voor het behalen van de klimaatdoelstellingen.

Vraag 9: Op welke wijze denkt u dat het draagvlak voor de ruimtelijke inpassing van bijvoorbeeld windmolens en zonnepanelen vergroot kan worden?

Hier zijn veel van de eerder genoemde aandachtspunten (bij vraag 4, 5, 6 en 7) van toepassing. Daarnaast speelt ten aanzien van ruimtelijke inpassing het NIMBY (not in my backyard)-syndroom een rol. In dat kader is het belangrijk om mensen in een vroeg stadium mee te nemen in de keuzes die nodig zijn voor een decentrale energievoorziening die ruimtebeslag vergt. Neem bezwaren serieus, bied inspraak (bijvoorbeeld keuze uit verschillende opties), laat zien welke 'offers' anderen (influencers!) maken en/of organiseer vormen van participatie in de vorm van een energiecoöperatie of bied (als dit niet mogelijk is) een andere vorm van tegemoetkoming.